

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Ι. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ

Καθηγητής Ε. Μ. Πολυτεχνείου

ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Θέματα από τη θεωρία και την πρακτική

Γ' ΕΚΔΟΣΗ

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΥΜΜΕΤΡΙΑ
ΑΘΗΝΑ 1993**

ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Θέματα από τη θεωρία και την πρακτική

711.409495
ΑΡΑ

ΕΑ.97.1.4308
ΣΤΕΦ
Πολιτικός Έργων Υποδομής

Τ.Ε.Ι. ΑΘΗΝΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
αφ. εισ. 39127

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Ι. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ
Καθηγητής Ε. Μ. Πολυτεχνείου

Επιστημονικές συμβολές:
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΓΕΤΙΜΗΣ
ΠΕΤΡΟΣ ΚΑΣΣΑΠΗΣ
ΕΛΕΝΗ ΚΟΥΚΛΕΛΗ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΡΕΒΕΛΑΚΗΣ
ΔΗΜ. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΣ

Έργο: Ενίσχυση και εμπλουτισμός
των Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών
MIS 5 755

Η συλλογή της Βιβλιοθήκης συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση σε ποσοστό 75% και 25% από εθνικούς μας πόρους.

ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Θέματα από τη θεωρία και την πρακτική

Γ' ΕΚΔΟΣΗ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΥΜΜΕΤΡΙΑ
ΑΘΗΝΑ 1993

© Copyright: **Αθανάσιος Ι. Αραβαντινός** 1984, 1986, 1990
Γ' ΕΚΔΟΣΗ: 1990 1993 - **ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΥΜΜΕΤΡΙΑ**

Αφιερώνεται:

- *Στους δασκάλους, στους συνεργάτες, στους φοιτητές μας.*
- *Στον άγνωστο πολίτη με την ελπίδα ότι με τη συνειδητοποίηση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεών του στο χώρο της πόλης του θα συμβάλει και αυτός στην αναβάθμισή της.*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ – ΠΟΛΗ ΚΑΙ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ	23
1.1. Πολεοδομία, τέχνη, τεχνική και επιστήμη	25
1.2. Πόλη και οικισμός	28
1.3. Η γένεση της πόλης	31
1.3.1. Άνθρωπος και χώρος	31
1.3.2. Οι βασικές λειτουργίες της πόλης	35
1.4. Η ανάπτυξη της πόλης	36
●	
<u>ΜΕΡΟΣ Α: ΤΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑΣ</u>	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ	43
2.1. Η εξέλιξη της θεωρητικής πολεοδομίας	43
2.2. Οι θεωρίες στη σύγχρονη πολεοδομία	45
2.2.1. Ταξινόμηση	45
2.2.2. Περιγραφή	47
2.2.3. Εξήγηση	50
2.2.4. Πρόβλεψη	53
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΟΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΒΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ	57
3.1. Ο σχεδιασμός σα λογική διαδικασία	57
3.2. Τομεακός, παράλληλος και καθολικός σχεδιασμός	61

3.3.	Οι συνιστώσες του καθολικού σχεδιασμού	63
3.3.1.	Το προϊόν του καθολικού σχεδιασμού	64
3.3.2.	Το αξιολογικό πλαίσιο του καθολικού σχεδιασμού	64
3.3.3.	Το πλαίσιο δράσης του καθολικού σχεδιασμού	65
3.4.	Η «παραδοσιακή» (εμπειρική) και η νεότερη (θεωρητική) αντίληψη για τη ρυθμιστική μελέτη	67

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Η ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΤΗΣ ΡΥΘΜΙΣΤΙΚΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΚΦΡΑΣΗΣ

		71
4.1.	Περιγραφή του αντικειμένου και διατύπωση του προβλήματος	72
4.1.1.	Οικισμός και ευρύτερη περιοχή: Το αντικείμενο στο χώρο	72
4.1.2.	Πληροφορία και στοιχεία: η γνωριμία με το αντικείμενο	73
4.1.3.	Η σύνθεση της πληροφορίας: συνήθειες και σύγχρονες μεθοδολογίες	74
4.2.	Διαμόρφωση εναλλακτικών λύσεων	78
4.2.1.	Συνήθειες μεθοδολογίες	80
4.2.2.	Σύγχρονες μεθοδολογίες	81
4.3.	Αξιολόγηση και επιλογή	84
4.3.1.	Συνήθειες μεθοδολογίες	85
4.3.2.	Σύγχρονες μεθοδολογίες	85
4.4.	Εφαρμογή και παρακολούθηση	91

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ

		99
5.1.	Κριτική του καθολικού σχεδιασμού	99
5.1.1.	Τεχνική κριτική	99
5.1.2.	Θεωρητική ή επιστημολογική κριτική	100
5.1.3.	Ιδεολογική κριτική	101
5.2.	Νέες κατευθύνσεις στην πολεοδομία	103
5.2.1.	Μικτή ανίχνευση (mixed scanning)	103
5.2.2.	Η μέθοδος των αποσπασματικών μικροβελτιώσεων (disjointed incrementalism)	104
5.2.3.	Αστική διαχείριση (urban management)	105
5.2.4.	Εταιρικός σχεδιασμός (corporate planning)	106
5.2.5.	Συμμετοχικός σχεδιασμός (participatory planning)	107
5.2.6.	Συνηγορικός σχεδιασμός (advocacy planning)	108
5.2.7.	Αυτοβοήθεια (self-help)	108
5.2.8.	Διαπραγματεύσεις και μεσολαβήσεις (Negotiation, Mediation)	109

ΜΕΡΟΣ Β: Η ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. ΤΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

		113
6.1.	Γενικά	113
6.1.1.	Σύντομη ιστορική επισκόπηση του θεσμικού πλαισίου της Πολεοδομίας στην Ελλάδα	113
6.1.2.	Συνταγματικές ρυθμίσεις Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιβάλλοντος	116
6.1.3.	Χωροταξικός Σχεδιασμός και Προγραμματισμός	117
6.1.4.	Φορείς άσκησης πολεοδομικής πολιτικής	119

6.2.	Ρυθμιστικά και Πολεοδομικά Σχέδια	121
6.2.1.	Ρυθμιστικά Σχέδια (Ν.Δ. 1262/1972)	121
6.2.2.	Σχέδιο Πόλεως ή Ρυμοτομικό Σχέδιο (Ν.Δ. 17.7.1923)	122
6.2.3.	Οικιστικές περιοχές (Ν. 947/1979)	125
6.2.4.	Επέκταση ή ένταξη πολεοδομικών σχεδίων (Ν. 1337/1983)	129
6.2.5.	Χρηματοδότηση Ρυθμιστικών και Πολεοδομικών Σχεδίων (Ειδικό Ταμείο εφαρμογής Ρυθμιστικών και Πολεοδομικών Σχεδίων)	131
6.3.	Δόμηση	132
6.3.1.	Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός (ΓΟΚ) του 1973	132
6.3.2.	Δόμηση εκτός Σχεδίου Πόλεως	133
6.3.3.	Δόμηση σε οικισμούς που υπάρχουν πριν από το έτος 1923	134
6.3.4.	Δόμηση σε οικισμούς που έχουν ρυμοτομικό σχέδιο, αλλά στερούνται όρων δόμησης	134
6.3.5.	Δόμηση σε οικισμούς με πληθυσμό λιγότερο από 500 κατοίκους	134
6.3.6.	Δόμηση σε παραδοσιακούς οικισμούς και διατηρητέα σύνολα	135
6.3.7.	Συντελεστής δόμησης — Έννοια — Μεταφορά — Υπέρβαση	135
6.3.8.	Οικοδομικές άδειες	136
6.3.9.	Αυθαίρετη δόμηση	136
6.4.	Διάφοροι άλλοι πολεοδομικοί νόμοι	137
6.5.	Μέσα εξασφάλισης γης	139
6.5.1.	Αναγκαστική απαλλοτρίωση	139
6.5.2.	Δικαίωμα προτίμησης	139
6.5.3.	Ελεύθερη συναλλαγή	140
6.5.4.	Μεταφορά του συντελεστή δόμησης	141
6.5.5.	Υποχρεωτική εισφορά σε γη	141
6.6.	Θεσμικές ρυθμίσεις από το 1984 ως το 1986	141

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7. ΤΑ ΡΥΘΜΙΣΤΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΑΝΤΙΛΗΨΗ

7.1.	Γενικά	143
7.2.	Η γενική διάρθρωση της «παραδοσιακής» (εμπειρικής) ρυθμιστικής μελέτης ή ρυθμιστικού σχεδίου	145
7.3.	Τα μέρη της μελέτης	148
7.3.1.	Διερεύνηση ευρύτερης περιοχής	148
7.3.2.	Ανάλυση περιοχής μελέτης	149
	1η ομάδα: Φυσικά δεδομένα	149
	2η ομάδα: Πληθυσμιακά στοιχεία	151
	3η ομάδα: Κοινωνιολογική ανάλυση	151
	4η ομάδα: Οικονομικά στοιχεία	153
	5η ομάδα: Θεσμικό και οργανωτικό πλαίσιο	153
	6η ομάδα: Χρήση εδάφους: Κατανομή επιφανειών και λειτουργιών στο χώρο	154
7.3.3.	Αξιολόγηση της Ανάλυσης	154
7.3.4.	Στόχοι	156
7.3.5.	Πρόταση	159
7.4.	Η υλοποίηση του ρυθμιστικού σχεδίου	163
7.4.1.	Τα προγράμματα δράσης	163
7.4.2.	Χρηματοδότηση και φορείς	165
7.4.3.	Συμμετοχή έλεγχος και αναθεώρηση	167

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8. ΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΧΡΗΣΗΣ ΕΔΑΦΟΥΣ

8.1.	Γενικά για το αντικείμενο και τη σκοπιμότητά τους	171
------	---	-----

8.2.	Κατηγορίες χρήσεων εδάφους στην πόλη	181
	1η Κατηγορία: Περιοχές κατοικίας	181
	2η Κατηγορία: Περιοχές και θέσεις κεντρικών λειτουργιών	181
	3η Κατηγορία: Μικτές περιοχές	184
	4η Κατηγορία: Περιοχές ή θέσεις εκπαιδευτικών εγκαταστάσεων	184
	5η Κατηγορία: Περιοχές ή θέσεις για εγκαταστάσεις περίθαλψης	184
	6η Κατηγορία: Περιοχές ή θέσεις για εγκαταστάσεις πρόνοιας	185
	7η Κατηγορία: Θρησκευτικές εγκαταστάσεις	185
	8η Κατηγορία: Βιομηχανικές και Βιοτεχνικές ζώνες, περιοχές, θέσεις ή εγκαταστάσεις	185
	9η Κατηγορία: Ζώνες ή εγκαταστάσεις χονδρεμπορίου, αποθηκών και σφαγείων	185
	10η Κατηγορία: Επιφάνειες πρασίνου και ελεύθερων χώρων	186
	11η Κατηγορία: Αθλητικές περιοχές και εγκαταστάσεις	186
	12η Κατηγορία: Τουριστικές ζώνες και εγκαταστάσεις	186
	13η Κατηγορία: Αρχαιολογικοί χώροι, μνημεία, διατηρητέα σύνολα	187
	14η Κατηγορία: Γεωργικές χρήσεις και εγκαταστάσεις του πρωτογενή τομέα	189
	15η Κατηγορία: Χώροι και εγκαταστάσεις εξόρυξης – Θέσεις απόθεσης χωμάτων	189
	16η Κατηγορία: Στρατιωτικές ζώνες και εγκαταστάσεις	190
	17η Κατηγορία: Ειδικές περιορισμένης χρήσης λειτουργίες κ.α.	190
	18η Κατηγορία: Επιφάνειες και εγκαταστάσεις κυκλοφορίας	190
	19η Κατηγορία: Δίκτυα και εγκαταστάσεις υποδομής	190
	20η Κατηγορία: Εδάφη μη χρησιμοποιούμενα	191

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9. ΡΥΜΟΤΟΜΙΚΑ ΣΧΕΔΙΑ ΚΑΙ ΟΡΟΙ ΔΟΜΗΣΗΣ 193

9.1.	Τι είναι το Ρυμοτομικό	193
9.2.	Οι όροι δόμησης	197
9.3.	Τα οικοδομικά συστήματα	199
	9.3.1. Συνεχές οικοδομικό σύστημα	199
	9.3.2. Ασυνεχές οικοδομικό σύστημα	200
	9.3.3. Πανταχόθεν ελεύθερο σύστημα	200
	9.3.4. Οικοδομικό σύστημα ελεύθερης δόμησης	201
	9.3.5. Οικοδομικό σύστημα ελεύθερης σύνθεσης	203
	9.3.6. Μικτό οικοδομικό σύστημα	203
	9.3.7. Σύστημα περύγων	203
9.4.	Γενικά σχόλια πάνω στους όρους δόμησης	205
9.5.	Οικισμοί με εγκεκριμένο ρυμοτομικό αλλά χωρίς όρους δόμησης	209
9.6.	Η εφαρμογή του θεσμού των ρυμοτομικών σχεδίων στην Ελλάδα	210
9.7.	Η ανεπάρκεια του επιστημονικού μέρους των ρυμοτομικών σχεδίων	213
9.8.	Εργασίες που πρέπει να γίνουν στα πλαίσια της «ρυμοτομικής μελέτης»	218
9.9.	Ο νέος Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός (Ν. 1577) του 1985	219

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10. ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗΣ ΔΙΑΤΑΞΗΣ – ΣΥΝΘΕΣΗ ΑΣΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ (URBAN DESIGN) 221

10.1.	Γενικά – Διάκριση των μελετών	221
10.2.	Επέμβαση στο δομημένο περιβάλλον για ανάπλαση και εξυγίανση	225
	10.2.1. Μορφές επεμβάσεων	225
	10.2.2. Κατηγορίες περιοχών για ανάπλαση και εξυγίανση	233
10.3.	Μελέτες για νέες αναπτύξεις αστικών τμημάτων ή συγκροτημάτων	234
10.4.	Διάρθρωση μελετών πολεοδομικής διάταξης	235
	10.4.1. Ανάλυση και αξιολόγηση σημερινής κατάστασης	236
	10.4.2. Προγραμματισμός ανάπτυξης	240

10.4.3. Το κυρίως Σχέδιο: Η πολεοδομική σύνθεση	241
10.4.4. Σχεδιασμός και οργάνωση εφαρμογής	253

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11. ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΣΧΕΔΙΩΝ – ΜΕΛΕΤΕΣ ΟΙΚΙΣΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΚΑΙ ΕΠΕΚΤΑΣΕΩΝ	255
11.1. Ανάμιξη σχεδίων στην πράξη	255
11.1.1. Ρυθμιστικές μελέτες με σχέδια χρήσης εδάφους	257
11.1.2. Ρυθμιστικά –ή σχέδια χρήσης εδάφους– με ρυμοτομικά	257
11.1.3. Ρυθμιστικά –ή σχέδια χρήσης εδάφους– με σχέδια γενικής διάταξης	259
11.1.4. Ρυμοτομικά σχέδια με σχέδια γενικής διάταξης	259
11.2. Οι μελέτες οικιστικών περιοχών (Ν. 947/79)	266
11.2.1. Γενικά	266
11.2.2. Το 1ο στάδιο: Η γενική μελέτη οικιστικής ανάπτυξης ή αναμόρφωσης	267
11.2.3. Το 2ο στάδιο: Οι πολεοδομικές μελέτες των ζωνών των οικιστικών περιοχών	269
α) Πολεοδομική μελέτη ζώνης ενεργού πολεοδομίας	270
β) Πολεοδομική μελέτη ζώνης αστικού αναδασμού	271
γ) Πολεοδομική μελέτη ζώνης κανονιστικών όρων δόμησης	274
11.3. Μελέτες επεκτάσεων (Ν. 1337/83)	276
11.3.1. Γενικά	276
11.3.2. Το «γενικό πολεοδομικό σχέδιο»	276
11.3.3. Η «πολεοδομική μελέτη»	278
11.3.4. Μελέτες ζωνών ενεργού πολεοδομίας και ζωνών αστικού αναδασμού	280

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12: ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	285
12.1. Οι προϋποθέσεις και το πλαίσιο	285
12.1.1. Η όξυνση των πολεοδομικών προβλημάτων στην Ελλάδα και η αφύπνιση της κοινής γνώμης	285
12.1.2. Πρώτες προσπάθειες μετά τη μεταπολίτευση	288
12.1.3. Η απόπειρα για τη δημιουργία ενός συνολικού πλαισίου	288
12.2. Ο σχεδιασμός του χώρου	291
12.2.1. Τα αδιέξοδα της παραδοσιακής μεθοδολογίας και οι αρχές της νέας αντίληψης για το σχεδιασμό	291
12.2.2. Η πολιτική της αποκέντρωσης και τα ΚΕΠΑ	295
12.2.3. Το σχέδιο-πλαίσιο «Πρωτεύουσα 2.000»	301
12.3. Η πολιτική γης και τα σχέδια άμεσης δράσης	306
12.3.1. Η πολιτική γης στα πλαίσια του νέου σχεδιασμού	306
12.3.2. Τα σχέδια άμεσης δράσης	311
12.4. Οι δυσκολίες και οι προοπτικές των προσπαθειών για μια νέα πολιτική του χώρου	315
12.4.1. Οι δυσκολίες και οι αντιστάσεις	315
12.4.2. Οι προοπτικές της ρύθμισης του χώρου στην Ελλάδα	319

ΜΕΡΟΣ Γ: ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13: Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΗΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ	323
13.1. Το πρόβλημα της κατοικίας και η αντιμετώπισή του	323
13.1.1. Η ανάγκη για στέγαση	323

13.1.2.	Συνθήκες και ανάγκες σε κατοικίες στην Ελλάδα	325
13.1.3.	Οι φορείς στέγασης	330
13.1.4.	Για μια στεγαστική πολιτική: Αναγκαίες επιδιώξεις	331
13.2.	Χαρακτηριστικά της συγκρότησης της κατοικίας στον Ελληνικό οικισμό	333
13.3.	Η Κατοικία στον ιστό της πόλης. Συσχετίσεις με άλλες λειτουργίες	339
13.3.1.	Κατοικία και κέντρα πόλεων	341
13.3.2.	Κατοικία και βιομηχανία	341
13.3.3.	Κατοικία και άλλες αστικές λειτουργίες	348
13.3.4.	Κατοικία και ύπαιθρος	349
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14: ΟΙΚΙΣΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥΣ		353
14.1.	Το επίπεδο αναφοράς και η θεώρησή του	353
14.1.1.	Γενικευμένες αντιμετωπίσεις ή έρευνα σε βάθος της κάθε περίπτωσης;	353
14.1.2.	Εννοιολογικές διευκρινίσεις	355
14.2.	Ιδέες για τη γειτονιά και την οικιστική μονάδα	356
14.2.1.	Προπολεμικοί πειραματισμοί	356
14.2.2.	Η συγκεκριμενοποίηση της ιδέας απ' τη δεκαετία του 40 — Οι αρχές που κυριάρχησαν	363
14.3.	Η εφαρμογή της ιδέας των οικιστικών μονάδων — Στοιχεία εξοπλισμού τους	365
14.3.1.	Η βρετανική εμπειρία	365
14.3.2.	Οι άλλες χώρες	368
14.4.	Νεότερες εξελίξεις και αμφισβητήσεις — Ανάγκη για αναθεώρηση των στόχων	373
14.4.1.	Διαφοροποιημένες και εξελιγμένες ιδέες	373
14.4.2.	Αμφισβητήσεις αλλά και πιο φιλόδοξοι στόχοι	379
14.4.3.	Και πάλι προς λιτότερες αντιμετωπίσεις	390
14.5.	Ελληνικά χαρακτηριστικά και ιδέες	391
14.5.1.	Σχετικές δομές άλλοτε και τώρα	391
14.5.2.	Μελέτες και ιδέες	396
14.5.3.	Πρόσφατη πολιτική διαίρεσης του αστικού χώρου	399
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15. ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ ΜΕ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΗ ΔΟΜΗΣΗ		405
15.1.	Το αντικείμενο — Η διάρθρωση της μελέτης	405
15.2.	Η αναγνώριση — Ανάλυση και αξιολόγηση στοιχείων σημερινής κατάστασης	407
15.2.1.	Διερεύνηση της ευρύτερης περιοχής	407
15.2.2.	Συστηματική ανάλυση και αξιολόγηση της περιοχής μελέτης (γηπέδου)	409
15.3.	Οι συνιστώσες του προγράμματος	409
15.3.1.	Δεδομένα	409
15.3.2.	Παράμετροι ή πρότυπα (standards)	411
15.3.3.	Ζητούμενα	412
15.4.	Η σημασία των προτύπων και πλαίσια τιμών τους	412
15.4.1.	Η αναλογία της καθαρής έκτασης κατοικιών	414
15.4.2.	Η πυκνότητα	414
15.4.3.	Ο συντελεστής δόμησης	416
15.4.4.	Οι στεγαστικές παράμετροι	419
15.5.	Η χρήση των προτύπων στον προγραμματισμό κατοικίας	422
15.5.1.	Συσχετίσεις προτύπων	422
15.5.2.	Παράδειγμα καταρτισμού προγράμματος	427
15.6.	Το πρόγραμμα των κοινόχρηστων και κοινωνικών εγκαταστάσεων της περιοχής μελέτης	429
15.7.	Η μελέτη των επί μέρους στοιχείων της σύνθεσης	429

15.8.	Μελέτη πολεοδομικής συγκρότησης της κατοικίας	431
15.9.	Οργάνωση εφαρμογής και λειτουργίας	439
15.10.	Προβλήματα και τάσεις στην εξέλιξη της οργανωμένης κατοικίας	440
15.10.1.	Αδυναμίες της οργανωμένης δόμησης	440
15.10.2.	Προοπτικές εξέλιξης της κατοικίας με οργανωμένη δόμηση	445

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 16: ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΕΣ ΕΠΕΜΒΑΣΕΙΣ ΑΝΑΠΛΑΣΕΩΝ ΣΕ ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ 451

16.1.	Η αναγκαιότητα της επέμβασης	451
16.1.1.	Επισήμανση του όλου προβλήματος	451
16.1.2.	Τα συγκεκριμένα προβλήματα και οι αντίστοιχες επιδιώξεις	454
16.2.	Πολεοδομικές επεμβάσεις – Στόχοι	459
16.2.1.	Φάσμα δυνατοτήτων	459
16.2.2.	Προϋποθέσεις για αναπλάσεις και εξειδίκευση στόχων	463
16.3.	Ενδεικτικά παραδείγματα προτάσεων για αναπλάσεις	471
16.3.1.	Ανάπλαση προβληματικών περιοχών κατοικίας υψηλών πυκνοτήτων	471
16.3.2.	Ριζική ανάπλαση προβληματικής αστικής πειροχής	481
16.3.3.	Η συμβολή του θεσμικού πλαισίου «ζωνών κανονιστικών όρων δόμησης» στην ανάπλαση περιοχών κατοικίας μέσης και χαμηλής πυκνότητας	482
16.3.4.	Δυνατότητες εφαρμογής αστικού αναδασμού	487
16.3.5.	Οι μικροί οικισμοί	489

ΜΕΡΟΣ Δ: Η ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ ΣΤΙΣ ΠΟΛΕΙΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 17: ΟΙ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΙΣ ΚΑΙ Η ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ ΟΔΙΚΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ

17.1.	Οι μετακινήσεις	503
17.1.1.	Η σχέση μεταξύ χρήσεων γης και μετακινήσεων	503
17.1.2.	Κατηγορίες μετακινήσεων	505
17.1.3.	Τα χαρακτηριστικά των μετακινήσεων	506
17.1.4.	Η μεταβολή στα χαρακτηριστικά των μετακινήσεων	511
17.2.	Η μορφή του οδικού δικτύου στις πόλεις	511
17.2.1.	Βασικές μορφές	511
17.2.2.	Η έννοια του δακτυλίου και της παρακαμπτηρίου	515
17.3.	Η κυκλοφοριακή μελέτη	516
17.3.1.	Σχέση κυκλοφοριακής και πολεοδομικής μελέτης	516
17.3.2.	Έκταση και κατηγορίες κυκλοφοριακών μελετών	517
17.3.3.	Η μεθοδολογία και έρευνα	518
17.3.4.	Καθορισμός της σχέσης μεταξύ μετακινήσεων και χρήσεων γης	518
17.3.5.	Πρόβλεψη της κατανομής των μετακινήσεων στο χώρο (Distribution)	519
17.3.6.	Πρόβλεψη της κατανομής των μετακινήσεων στα μέσα μεταφοράς (Modal split)	519
17.3.7.	Κατανομή των μετακινήσεων στα δίκτυα μεταφορών Φόρτιση των δικτύων (Traffic assignment)	520
17.3.8.	Εκτίμηση των διαφόρων εναλλακτικών λύσεων	520

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 18. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΔΟΣΗ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΟΔΙΚΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ

18.1.	Η ιεράρχηση του οδικού δικτύου	523
18.1.1.	Οι κατηγορίες του οδικού δικτύου	523
18.1.2.	Περιπτώσεις εφαρμογής	527

18.2.	Οι κόμβοι	529
18.2.1.	Κατηγορίες ισόπεδων κόμβων	529
18.2.2.	Ανισόπεδοι κόμβοι	532
18.3.	Η κυκλοφοριακή ικανότητα του οδικού δικτύου	533
18.3.1.	Παράγοντες που επηρεάζουν την κυκλοφοριακή ικανότητα ενός δρόμου	533
18.3.2.	Μετρήσεις και προβλέψεις του κυκλοφοριακού φόρτου	537
18.3.3.	Ο βαθμός εξυπηρέτησης ενός δρόμου	539
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 19. ΤΑ ΜΕΣΑ ΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΗΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΚΙΝΗΣΕΩΝ ΣΤΙΣ ΠΟΛΕΙΣ		541
19.1.	Τα μέσα μεταφοράς	541
19.1.1.	Τα επιβατικά αυτοκίνητα	541
19.1.2.	Οι δημόσιες συγκοινωνίες	544
19.1.3.	Η συγκριτική απόδοση των μέσων μεταφοράς	544
19.1.4.	Οι μεταφορές εμπορευμάτων	545
19.1.5.	Συστήματα βελτίωσης στις δημόσιες αστικές συγκοινωνίες	545
19.2.	Οι συγκοινωνιακοί σταθμοί (terminals)	547
19.2.1.	Σταθμοί υπεραστικών μεταφορών	547
19.2.2.	Τα περιφερειακά γκαράζ	547
19.3.	Οι χώροι στάθμευσης	548
19.3.1.	Βασικές αρχές	548
19.3.2.	Η μελέτη χώρων στάθμευσης (γκαράζ)	549
19.3.3.	Διάταξη χώρων στάθμευσης	549
19.3.4.	Η πολιτική στάθμευσης	551
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 20. ΟΙ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΕΖΩΝ		557
20.1.	Προβλήματα και πρώτες αντιδράσεις	557
20.1.1.	Η ένταση των σχετικών προβλημάτων	557
20.1.2.	Οι αντιδράσεις	558
20.2.	Κατάταξη και αρχές οργάνωσης των πεζοδρόμων	561
20.2.1.	Έννοια και κατηγορίες αστικών πεζοδρόμων ανάλογα με το βαθμό ανάμιξης τους με τα τροχοφόρα	561
20.2.2.	Η περίπτωση των ποδηλάτων	567
20.2.3.	Κατηγορίες πεζοδρόμων ανάλογα με τις χρήσεις που εξυπηρετούν	569
20.2.4.	Αρχές οργάνωσης των κινήσεων των πεζών μέσα και γύρω από την πόλη	572
20.3.	Η κυκλοφοριακή μελέτη πεζοδρόμησης τμήματος αστικής περιοχής	574
20.3.1.	Στόχοι της μελέτης	576
20.3.2.	Καθορισμός της περιοχής μελέτης	577
20.3.3.	Κυκλοφοριακές μετρήσεις και έρευνες	577
20.3.4.	Επεξεργασία των κυκλοφοριακών αποτελεσμάτων	578
20.3.5.	Πρόβλεψη κυκλοφοριακών επιπτώσεων	578
20.3.6.	Ληπτέα κυκλοφοριακά μέτρα — Μελέτη εφαρμογής	579
20.3.7.	Κυκλοφορία τροφοδοσίας και λοιπών τροχοφόρων	579
20.4.	Στοιχεία διατάξεων δικτύων πεζοδρόμων	581
20.4.1.	Λειτουργικοί περιορισμοί	581
20.4.2.	Λύσεις με περισσότερα επίπεδα κίνησης	583
20.4.3.	Συνήθεις διατάξεις σε νέες περιοχές οργανωμένης δόμησης	584
20.4.4.	Οι κτισμένες περιοχές	585

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 21. ΕΠΙΛΟΓΟΣ: ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΛΠΙΔΕΣ ΓΙΑ ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΧΩΡΟΥ	591
21.1. Οι αδυναμίες	593
21.1.1. Ανεπάρκεια και αντιφάσεις πολεοδομικού σχεδιασμού και πολεοδομικής πρακτικής	593
21.1.2. Το διοικητικο-οργανωτικό πλαίσιο	595
21.1.3. Η πολιτική γης	596
21.2. Οι τελευταίες εξελίξεις στα πολεοδομικά θέματα στην Ελλάδα	597
21.2.1. Η αναδιοργάνωση του οικιστικού δικτύου	599
21.2.2. Το νέο θεσμικό πλαίσιο και η «Επιχείρηση Πολεοδομική Ανασυγκρότηση» (ΕΠΑ)	600
21.2.3. Ο σχεδιασμός της πρωτεύουσας	601
21.2.4. Η «πολεοδομική αγωγή» και η εκπαίδευση στην πολεοδομία	604
*ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΚΟΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ	605

Σημείωση ως προς την εικονογράφηση:

Οι αναφορές στο περιθώριο των σελίδων αφορούν τη σχετική με το κείμενο εικονογράφηση. Τούτη αποτελείται από:

- Πίνακες (Πιν.)
- Εικόνες (Εικ.)
- Σχέδια και Σχήματα (Σχ.)
- Έγχρωμα Σχέδια/Χάρτες (Χαρτ.)

Οι τρεις πρώτες κατηγορίες ακολουθούν ξεχωριστή αρίθμηση σε κάθε κεφάλαιο (ο πρώτος αριθμός είναι ο αριθμός του κεφαλαίου). Στα έγχρωμα Σχέδια/Χάρτες η αρίθμηση είναι συνεχής. Τούτα βρίσκονται στις σελ. 177-180, 245-248, 281-284 και 381-384.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το έργο αυτό αποτελεί μια προσπάθεια συστηματοποίησης του συγκεκριμένου μελετητικού αντικειμένου στην περιοχή του πολεοδομικού σχεδιασμού και παράλληλα μια συμβολή στην εξέλιξή του. Φυσικά δεν καλύπτει το σύνολο του αντικειμένου, κάτι που είναι αδύνατο να γίνει σε ένα μόνο έργο.

Ο προσανατολισμός της ύλης του βιβλίου κυρίως προς το σύγχρονο μελετητικό αντικείμενο του πολεοδόμου σε καμιά περίπτωση δεν σημαίνει υποτίμηση της σημασίας άλλων βασικών τομέων που επενεργούν σαν συνιστώσες στο σχεδιασμό και την παραγωγή του αστικού χώρου ή ερευνούν τις εξελίξεις αυτές και τους παράγοντες — οικονομικούς, κοινωνικούς, πολιτικούς, τεχνολογικούς κ.ά. — που τις προκάλεσαν.

Η σημασία που πρέπει να δοθεί στους τομείς αυτούς νομίζουμε ότι διαφαίνεται μέσα από τη θεώρηση που επιχειρείται στα επί μέρους κεφάλαια του βιβλίου και από τις σχετικές αναφορές που γίνονται.

Μια όμως προσπάθεια σε ένα και μόνο βιβλίο για μια ακόμα «σφαιρικότερη» αντιμετώπιση θα κινδύνευε να μη μπορέσει να προσθέσει πολλά πράγματα στο μελετητικό/προγραμματικό αντικείμενο και να μείνει στο επίπεδο είτε μιας κοινωνικής κριτικής είτε ενός εμπειρισμού στα σημεία ακριβώς που πιστεύουμε ότι πρέπει να αναπτυχθεί η μέθοδος και η επιστημονική σκέψη.

Γι' αυτούς τους λόγους ας παραμείνουμε στο οριοθετημένο έτσι μελετητικό έργο του πολεοδόμου που περιλαμβάνει πάντως και συμμετοχή σε βασικά θέματα μηχανισμών επέμβασης. Άλλοι συνάδελφοι ή επιστήμονες άλλων ειδικοτήτων είναι σε θέση να καλύψουν τους υπόλοιπους τομείς, αφού μάλιστα το γραπτό έργο που υπάρχει ήδη στα σχετικά θέματα χαρακτηρίζεται από αξιόλογες επιστημονικές συμβολές.

Η επιστημονική περιοχή που μελετάμε παρουσιάζει σήμερα μεγάλα κενά

ιδίως ως προς τη σύνδεσή της με μια συγκεκριμένη πρακτική. Ακόμα μεγαλύτερες είναι οι αποτυχίες της τελευταίας να επηρεάσουν θετικά την ανάπτυξη του αστικού χώρου.

Έτσι μια μόνο θεωρητική — ακόμα και η πιο συστηματική — θεώρηση του αντικειμένου ή μια καθαρά εμπειρική παρουσίαση τρόπων επέμβασης και επιτευγμάτων δεν θα συνέβαλαν πολύ στην προώθηση της αντίστοιχης επιστημονικής περιοχής.

Προτιμήθηκε γι' αυτό μέσα στο ίδιο βιβλίο να ενταχθούν κεφάλαια και από τη θεωρία του Σχεδιασμού και από την πολεοδομική πρακτική.

Απώτερος σκοπός ενός τέτοιου συνδυασμού είναι ότι κάποτε θα κατωρθωθεί ένας πιο συγκεκριμένος προσανατολισμός της **θεωρίας** και παράλληλα μια επιστημονική συστηματοποίηση της **πρακτικής** και των **τεχνικών** σε τέτοιο πάντως βαθμό που όλα μαζί να τροφοδοτούν την **εφαρμογή** κατά ένα εφικτότερο τρόπο από τον ανεπαρκή σημερινό.

Η ύλη του βιβλίου οργανώνεται διαγραμματικά με την παρακάτω κατάταξη:

Μετά από ένα εισαγωγικό κεφάλαιο για την πόλη και την πολεοδομία (κεφ. 1), ακολουθεί το Μέρος Α του βιβλίου (κεφ. 2-5) στο οποίο αναλύονται τα **θεωρητικά πλαίσια της πολεοδομίας**. Εδώ μεταξύ άλλων παρουσιάζεται η ρυθμιστική μελέτη στη θεωρητική της έκφραση καθώς και εναλλακτικές κατευθύνσεις στο σχεδιασμό.

Το Μέρος Β με τίτλο: **Η πολεοδομία στην πράξη** αρχίζει με μια παρουσίαση του νομοθετικού και οργανωτικού πλαισίου της πολεοδομίας (κεφ. 6). Στη συνέχεια αναλύονται οι διάφορες κατηγορίες πολεοδομικών μελετών και αντίστοιχοι τρόποι παρέμβασης (κεφ. 7-11). Το Μέρος Β τελειώνει με μια κριτική παρουσίαση των προσπαθειών (μέχρι το 1982) για τη ρύθμιση του αστικού χώρου στην Ελλάδα (κεφ. 12).

Θα μπορούσε εδώ το βιβλίο να είχε κλείσει. Όμως δύο βασικοί τομείς της πόλης — ή κατ' άλλους πολεοδομικές λειτουργίες — με τον τομεακό σχεδιασμό τους που πρέπει σε κάθε περίπτωση να εντάσσεται στο καθολικό ή γενικό πολεοδομικό σχεδιασμό θεωρήθηκε σκόπιμο να ενσωματωθούν στο βιβλίο τούτο.

Πρόκειται για την **κατοικία** και την **κυκλοφορία**. Η πρώτη παρουσιάζεται στο Μέρος Γ (κεφ. 13-16) και η δεύτερη στο Μέρος Δ (κεφ. 17-20) σε μια πολεοδομική βέβαια προσέγγιση.

Την επιλογή αυτών των δύο λειτουργιών επηρέασε και το γεγονός ότι τούτες έχουν ανάμεσα στις «πολεοδομικές λειτουργίες» την μεγαλύτερη έκταση και διάχυση στον πολεοδομικό ιστό — ή μάλλον είναι αυτές που κυρίως τον διαμορφώνουν. Βέβαια εκτός από τους δύο βασικούς τομείς θα μπορούσαν να ενταχθούν εδώ και στοιχεία για τις λοιπές πολεοδομικές λειτουργίες πράγμα που έχουμε επιχειρήσει στο παρελθόν⁽¹⁾. Εδώ όμως θα υπήρχε κίνδυνος οι τομεακές προσεγγίσεις να μειώσουν τη σπουδαιότητα του καθολικού σχεδιασμού που θέλουμε ιδιαίτερα μ' αυτό το έργο να τονίσουμε.

(1). Βλ. Α. Αραβαντινό 1972, Μέρη Γ, Δ και Ε, καθώς και τις τομεακές «Έρευνες Πολεοδομικών Προτύπων» που έχουν συνταχθεί στο ΣΠΕ/ΕΜΠ.

Τέλος στον επίλογο του βιβλίου (κεφ. 21) μετά από μια επισήμανση βασικών προβλημάτων που σχετίζονται με την εφαρμογή επιχειρείται μια σύντομη ενημέρωση σε προσπάθειες που είναι σε εξέλιξη στον τόπο μας.

Η συγγραφή του βιβλίου αυτού άρχισε το 1976 και σχεδόν ολοκληρώθηκε το 1982. Οι καθυστερήσεις στην έκδοσή του μας επέτρεψαν σε μερικά σημεία του να το ενημερώσουμε ως προς ορισμένες εξελίξεις τα τελευταία χρόνια μέχρι σήμερα. Τούτο όμως ήταν αδύνατο να γίνει σε όλη την ύλη και εντοπίστηκε περισσότερο στο θεσμικό πλαίσιο (κεφ. 6), τις νέες κατηγορίες πολεοδομικών σχεδίων (κεφ. 11) και την αναφορά σε προσπάθειες που αναλαμβάνονται σήμερα (κεφ. 21: επίλογος)*.

Επειδή το υλικό που θεωρήθηκε σκόπιμο να περιληφθεί στο βιβλίο είναι αρκετά ευρύ και εκτεταμένο, ζητήθηκε η συνεργασία τόσο από συναδέλφους πιο εξειδικευμένους σε ορισμένα θέματα όσο και από επιστήμονες άλλων ειδικοτήτων.

Έτσι το Μέρος Α (κεφ. 2-5) του βιβλίου (τα θεωρητικά πλαίσια της πολεοδομίας) γράφτηκε σε συνεργασία με τη συνάδελφο Ελένη Κουκλέλη, αρχιτέκτονα-πολεοδόμο, σήμερα Καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας.

Βασικός συντάκτης του κεφαλαίου 6 (το νομοθετικό και οργανωτικό πλαίσιο του πολεοδομικού σχεδιασμού στην Ελλάδα) είναι ο Δημήτρης Χριστοφιλόπουλος, δικηγόρος, Λέκτορας του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και προηγουμένως για αρκετά χρόνια Ειδικός Επιστήμονας στο Ε.Μ.Π.

Το κεφ. 12 (πρόσφατες προσπάθειες για την οργάνωση του αστικού χώρου στην Ελλάδα) συντάχθηκε από τον Γιώργο Πρεβελάκη, αρχιτέκτονα-πολεοδόμο-γεωγράφο, Ειδικό Επιστήμονα στον Τομέα Γεωγραφίας και Περιφερειακού Σχεδιασμού του Τμήματος Αγρονόμων-Τοπογράφων Μηχανικών του Ε.Μ.Π. και Καθηγητή στο μεταπτυχιακό Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης της Παντείου. Ο ίδιος είχε την καλοσύνη να αναλάβει και την επιμέλεια έκδοσης του βιβλίου.

Το κεφάλαιο 16 (πολεοδομικές επεμβάσεις αναπλάσεων σε περιοχές κατοικίας) συντάχθηκε σε συνεργασία με τον Παναγιώτη Γετίμη, αρχιτέκτονα-πολεοδόμο, στέλεχος του ΥΧΟΠ και Καθηγητή στο μεταπτυχιακό Ινστιτούτο Περιφερειακής Ανάπτυξης της Παντείου. Ειδικότερα στην παρουσίαση της επέμβασης του ΕΟΤ στη Βάθεια Μάνης (εδάφ. 16.3.5.) συνεργάστηκε ο Γιάννης Σαΐτας αρχιτέκτονας-πολεοδόμος.

Από το Μέρος Δ του βιβλίου (η κυκλοφορία στις πόλεις) τα κεφ. 17, 18 και 19 συντάχθηκαν κυρίως από τον Πέτρο Κασσάπη, πολιτικό μηχανικό, συγκοινωνιολόγο.

Εκτός από τις παραπάνω ειδικές επιστημονικές συμβολές, ζητήθηκαν για επιμέρους τομείς απόψεις ή σχόλια από συναδέλφους και μη που με μεγάλη προθυμία μας τις έδωσαν.

Έτσι ο Γιώργος Σαρηγιάννης, Υφηγητής της Πολεοδομίας στο Ε.Μ.Π., σχολίασε τμήματα του κεφ. 1 (Εισαγωγή: πόλη και πολεοδομία). Για το αυτό κεφάλαιο, υπήρξε ανταλλαγή απόψεων και με την αρχιτέκτονα Λίζα Απλακίδου.

Ο Δημήτρης Ξηρόκωστας, Καθηγητής Επιχειρησιακής Έρευνας στο

Ε.Μ.Π., έκανε αξιόλογες παρατηρήσεις σε τμήματα της επιστημονικής του περιοχής ειδικότερα στο κεφ. 4.

Ο Λουδοβίκος Βασενχόβεν, Καθηγητής Πολεοδομίας και ο Θόδωρος Πάνζαρης, Βοηθός Πολεοδομίας στο Ε.Μ.Π., σχολίασαν τμήματα του κεφ. 5, ενώ ο τελευταίος διατύπωσε το κείμενο, το αναφερόμενο στον Εταιρικό Σχεδιασμό (εδάφ. 5.2.4.).

Η Μαρία Μαντουβάλου, Λέκτορας Πολεοδομίας στο Ε.Μ.Π., σύνταξε το κείμενο το σχετικό με τις εργασίες κοινωνιολογικής ανάλυσης στα πλαίσια της εκπόνησης των ρυθμιστικών σχεδίων (εδάφ. 7.3.2., 3η ομάδα).

Ο Ρωσέτος Φακιολάς, Καθηγητής Ε.Μ.Π. του Τομέα Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών και Δικαίου, είχε την καλοσύνη να σχολιάσει τα σχετικά με τα οικονομικά θέματα τμήματα του κεφ. 7 καθώς και άλλων σημείων του βιβλίου.

Ο Ιωσήφ Στεφάνου, Λέκτορας Πολεοδομίας στο Ε.Μ.Π., μας έκανε αξιόλογες παρατηρήσεις και συνέστησε πηγές για το εδάφιο (10.4.3.) που αναφέρεται στην πολεοδομική σύνθεση.

Ο Δημήτρης Καρύδης, Λέκτορας Πολεοδομίας στο Ε.Μ.Π., εκτός από τις δημοσιευμένες απόψεις του μας έδωσε πρόσθετα στοιχεία αναφορικά με την οργάνωση του ελληνικού οικισμού της τουρκοκρατίας σε επί μέρους ενότητες (εδάφ. 14.5.1.).

Τα σχετικά με την κυκλοφορία τροχοφόρων κεφάλαια 17, 18 και 19 είχαν την καλοσύνη να τα σχολιάσουν ο Κώστας Αμπακούμκιν, Καθηγητής Ε.Μ.Π. του Τομέα Μεταφορών και Συγκοινωνιακής Υποδομής και ο Γιάννης Δοκουμεντζίδης, πρόεδρος του Συλλόγου Ελλήνων Συγκοινωνιολόγων.

Στη συλλογή και επεξεργασία υλικού, σχεδιάσεις, δακτυλογραφήσεις κλπ. συνέβαλαν οι: Ολυμπία Αρδαβάνη και Φλώρα Σαρρή, αρχιτέκτονες, καθώς και τα στελέχη του ΣΠΕ/ΕΜΠ Μάρα Νυδριώτη, Ντότη Κελέφα, Μπέττυ Γιανναράκη και Ελένη Παπαζαχαρίου. Οι διορθώσεις των κειμένων έγιναν από τους φιλολόγους Μαρία Γαβρίλη, Θωμά Παπαζαχαρίου και της Β' έκδοσης από τη Σοφία Α. Αραβαντινού.

Όλων των παραπάνω η συμμετοχή στο έργο υπήρξε σημαντική. Τους ευχαριστούμε πολύ.

Θα πρέπει παράλληλα να τονίσουμε ότι εκτός από τις παραπάνω συγκεκριμένες συμβολές, η όλη ομάδα των επιστημονικών στελεχών των πρώην εδρών Πολεοδομίας Α', Πολεοδομίας Β' και Χωροταξίας και Οικιστικής Ανάπτυξης στο ΕΜΠ⁽²⁾ αποτέλεσε για μας μια διαρκή πηγή γνώσης και εμπειρίας

(2). Τα επιστημονικά στελέχη των τριών πρώην εδρών που υπηρετούν σήμερα στο Ε.Μ.Π. είναι πλην του υπογράφοντος, ο Καθηγητής Λουδοβίκος Βασενχόβεν, οι Λέκτορες: Μηνάς Αγγελίδης, Κλειτώ Γεράρδη, Δημήτρης Καρύδης, Μαρία Μαντουβάλου, Γιάννης Πολύζος, Γιώργος Σαρηγιάννης, Ιωσήφ Στεφάνου και Δημήτρης Φιλιππίδης, οι Βοηθοί: Θόδωρος Πάνζαρης, Άννα Σαρηγιάννη, Μαρία Μαυρίδου και Γιάννης Τσουδερός, οι Επιστημονικοί Συνεργάτες: Δημήτρης Γεωργουλής, Δημήτρης Σταματογιαννόπουλος και Σοφία Αυγερινού και η Ειδική Επιστήμονας: Ελίζα Παναγιωτάτου.

Πέρα όμως από τους παραπάνω και άλλα παλαιότερα στελέχη και συνεργάτες του κέντρου αυτού που σήμερα έχουν καθηγητικές θέσεις σε αντίστοιχες επιστημονικές περιοχές άλλων ΑΕΙ, όπως οι Θαλής Αργυρόπουλος, Ίγκορ Δεργκάλιν, Αλέξανδρος-Φαίδων Λαγόπουλος, Παύλος Λουκάκης και Νίκος Πολυδωρίδης, συνέβαλαν και αυτοί σημαντικά στην ανάπτυξη της όλης επιστημονικής περιοχής. Με το εκπαιδευτικό, ερευνητικό και μελετητικό τους έργο και με τα στελέχη που δημιούργησαν τροφοδότησαν με υλικό αλλά και ιδέες, κάθε συγγραφική προσπάθεια στο θέμα, όπως αυτή. Στα πλαίσια του αυτού Κέντρου (ΣΠΕ/ΕΜΠ) αλλά και μέσα από άλλους οργανισμούς οι οικονομολόγοι Αντώνης Καρράς και Κώστας Σοφούλης και ο αρχιτέκτονας-πολεοδόμος Ιορδάνης Πετρίδης μας έχουν κι αυτοί αποφασιστικά βοηθήσει στην εξέλιξη της επιστημονικής περιοχής.

τόσο με τις δημοσιεύσεις, έρευνες και μελέτες που μέσα και έξω από το Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών πραγματοποίησε όσο και με το πολύ αξιόλογο διδακτικό έργο. Οι σημειώσεις, οι εκφωνήσεις θεμάτων και ασκήσεων, οι σχολιασμοί σπουδαστικών, διπλωματικών ή διδακτορικών εργασιών, οι συζητήσεις και προτάσεις πάνω στην πολεοδομική εκπαίδευση και την οργάνωσή της και η γενικότερη συμμετοχή σε ένα πολυετές αλλά κυρίως **συλλογικό** έργο υπήρξε για το καθένα μέλος της ομάδας, για σπουδαστές, ερευνητές και προπάντων για τον υπογράφοντα ένα ουσιαστικό «σχολειό» πολεοδομίας. Βέβαια μέχρι σήμερα δεν προωθήθηκε μια τυπική αναγνώρισή του σαν εκπαιδευτικού φορέα διακεκριμένων σπουδών προπτυχιακού ή τουλάχιστο μεταπτυχιακού επιπέδου. Όμως ο χώρος αυτός από τότε που ιδρύθηκε το Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών από τον Καθηγητή Αντώνιο Εμμ. Κριεζή (1964) αλλά και νωρίτερα κάτω από τις κατευθύνσεις του ίδιου έδρασε σαν ένα ισχυρό εκπαιδευτικό και ερευνητικό κέντρο που το έργο του έχει επηρεάσει καίρια τις εξελίξεις στην πολεοδομική και χωροταξική παιδεία και πράξη στον τόπο μας.

Επιθυμούμε για τούτο να ευχαριστήσουμε όλα τα επιστημονικά στελέχη που εργάστηκαν και εργάζονται στο κέντρο αυτό.

Ακόμα ο γράφων θεωρεί υποχρέωσή του να αναφερθεί και ευχαριστήσει τρεις σοφούς πανεπιστημιακούς δασκάλους του που του έδωσαν βασικά επιστημονικά εφόδια αλλά και γενικότερες κατευθύνσεις. Πρόκειται για τους: — Αντώνιο Εμμ. Κριεζή, ομότιμο Καθηγητή του Ε.Μ.Π., προκάτοχό του στην έδρα Πολεοδομίας του Ε.Μ.Π. και ιδρυτή, όπως προαναφέρθηκε, του Σπουδαστηρίου Πολεοδομικών Ερευνών, καθώς και του πρώτου Σεμιναρίου Εξειδίκευσης στην Πολεοδομία.

— Wilhelm Wortmann, ομότιμο Καθηγητή του Τεχνικού Πανεπιστημίου του Αννόβερου και διατελέσαντα τακτικό Καθηγητή Πολεοδομίας, Διευθυντή του αντίστοιχου Ινστιτούτου και Πρύτανη του αυτού Πανεπιστημίου.

— Rudolf Hillebrecht, επίτιμο Καθηγητή του Τεχνικού Πανεπιστημίου του Αννόβερου και για σειρά ετών επικεφαλής της Γεν. Διεύθυνσης Πολεοδομίας και Έργων του Δήμου Αννόβερου.

Η προσφορά και των τριών υπήρξε και είναι πολύ σημαντική και δεν περιορίστηκε μόνο στην μετάδοση εξειδικευμένης γνώσης, αλλά και σε μια διαρκή «τροφοδοσία» με επιστημονικές και γενικότερες θέσεις, ιδέες και παραδείγματα.

Ευχαριστίες οφείλονται και στο Κρατικό Ίδρυμα Υποτροφιών της Δυτ. Γερμανίας Alexander von Humboldt-Stiftung όχι μόνο για την υποτροφία που μας είχε δώσει πριν από τρεις σχεδόν δεκαετίες, αλλά και για τη διάθεση βιβλίων και τις προσκλήσεις για επίσκεψη ερευνητικών κέντρων, υπηρεσιών και επιτευγμάτων.

Ένα ευχαριστώ ανήκει και στο Ίδρυμα F.V.S. Stiftung-Hamburg που από κοινού με το Πανεπιστήμιο της Βιέννης μας τιμήσαν το 1982 με το βραβείο Gottfried von Herder. Επρόκειτο για μια σημαντική τόνωση της προσπάθειάς μας.

Παράλληλα ένας μεγάλος αριθμός ξένων κρατικών και δημοτικών υπηρεσιών καθώς και άλλοι φορείς και γραφεία (που σημειώνονται στις πηγές) μας πρόσφεραν με πολλή προθυμία αξιόλογο υλικό.

Από ελληνικής πλευράς το Υπουργείο Χωροταξίας, Οικισμού και Περι-

βάλλοντος, το Υπουργείο Δημοσίων Έργων, το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας, η ΕΣΥΕ και το ΚΕΠΕ, αλλά και άλλοι Δημόσιοι Φορείς, Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Ιδιωτικά γραφεία (αναφέρονται στις επί μέρους πηγές) μας εφοδίασαν με σημαντικό υλικό. Ακόμα είχαμε την ευκαιρία να ανταλλάξουμε απόψεις με αρμόδια πολιτικά και υπηρεσιακά πρόσωπα. Ευχαριστούμε όλους.

Η ειδικότερη ως προς το ΥΧΟΠ και την άλλοτε Υπηρεσία Οικισμού του Υπουργείου Δημοσίων Έργων συμμετοχή του υπογράφοντος ως εκπροσώπου του Ε.Μ.Π. στο Συμβούλιο Δημ. Έργων, καθώς και οι συνεργασίες με το Υπουργείο τούτο κατά τις Υπουργίες των Κυπριανού Μπίρη, Στέφανου Μάνου και Αντώνη Τρίτση υπήρξαν μια σημαντική πηγή πληροφόρησης αλλά και ιδεών ως προς τις κατευθύνσεις που θα πρέπει να δοθούν στη θεωρία και την πρακτική του πολεοδομικού σχεδιασμού στην Ελλάδα.

Φυσικά ένα μεγάλο ευχαριστώ ανήκει στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, τη Σύγκλητο, τα στελέχη του και τους φοιτητές του. Ειδικότερα η άλλοτε Σχολή και σήμερα Τμήμα Αρχιτεκτόνων με επικεφαλής τους διατελέσαντες Κοσμήτορες Γιάννη Λιάπη, Διονύση Ζήβα καθώς και τον πρώτο Πρόεδρό του Γιώργο Σκιαδαρέση με την υποστήριξη και εμπιστοσύνη που έδειξαν και δείχνουν στις προσπάθειές μας ενίσχυσαν έτσι και το έργο τούτο.

Τα μέλη της οικογένειάς μου, η μητέρα μου Σοφία Ι. Αραβαντινού, η γυναίκα μου Άλρουν και οι κόρες μου Σοφία και Ειρήνη, με βοήθησαν ηθικά και ουσιαστικά στην ολοκλήρωση του έργου. Τους ευχαριστώ θερμά.

Αθ. Α.

Δεκέμβρης 1983

* Στη Β' Έκδοση του βιβλίου προστέθηκαν στοιχεία για νέες τάσεις στο σχεδιασμό, καθώς και για νεώτερες ρυθμίσεις στην Ελλάδα (βλ. σελ. 109, ενότ. 5.2.8., σελ. 141 ενότ. 6.6., σελ. 219 ενότ. 9.9. και σελ. 604 υποσ. 22) και έγιναν διορθώσεις.